

Selvbestemmelse i Ældreloven – udfordringer og muligheder

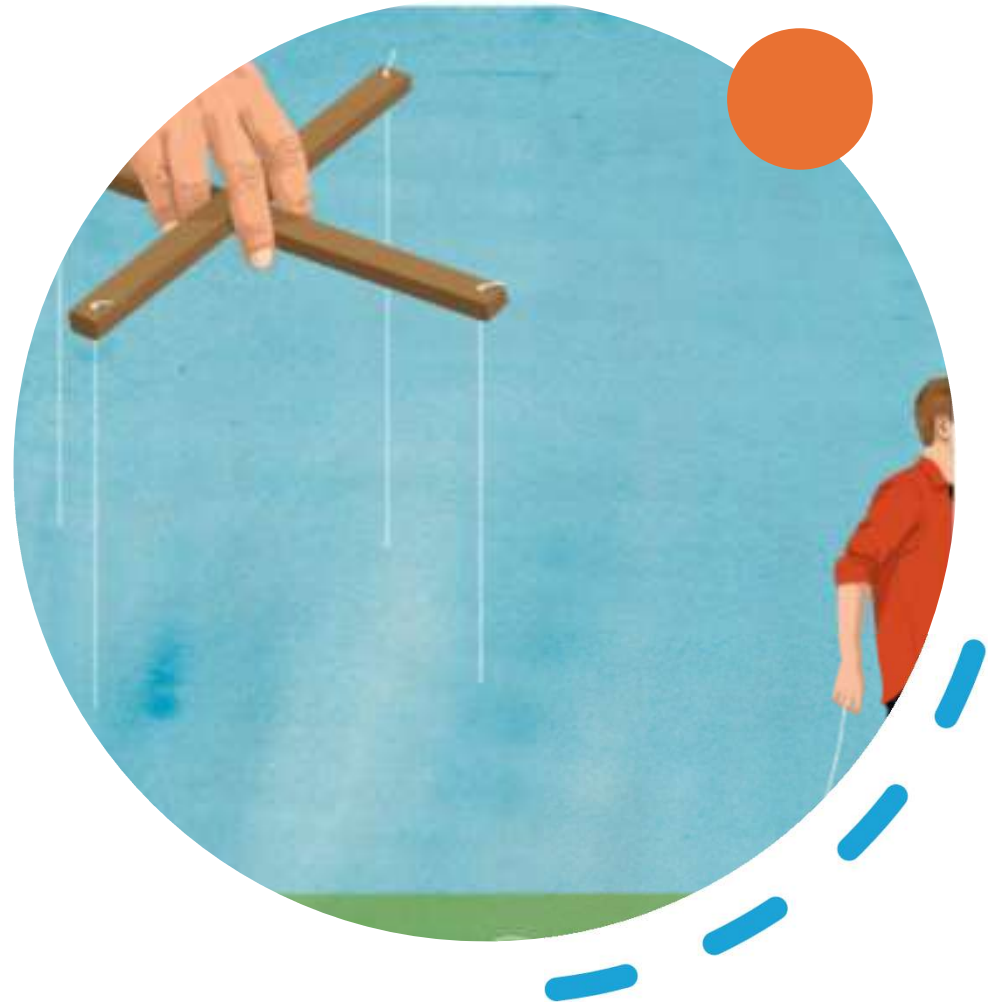
Ældre Sagens Ældrepolitiske temadag
24. februar 2026, Campus København

Tine Rostgaard, Professor,
Institut for Samfund og Erhverv,
Roskilde Universitet

RUC

Dagens oplæg

- Hvorfor er selvbestemmelse vigtig netop nu?
- Selvbestemmelse – en grundværdi før og nu
- Hvad vil Ældrereformen, og hvor langt er vi?
- Et skifte i måden, vi tænker ældrepleje på
- Hvad betyder selvbestemmelse i hverdagen – og for hvem?
- Tre vigtige dilemmaer
- Hvad kan vi tage med os videre?
- **Og en varedeklaration!**

Hvorfor taler vi om selvbestemmelse nu?

- Selvbestemmelse er en del af kernen i den nye Ældrelov (2025)
- Det lyder godt – men hvad betyder det mere konkret?
- Hvilken betydning har det for udvikling af ældrepolitik, ledelse, faglig praksis, samarbejde med pårørende - og for jer?
- Er selvbestemmelse ‘den manglende brik’ – eller en yderligere forventningskløft?

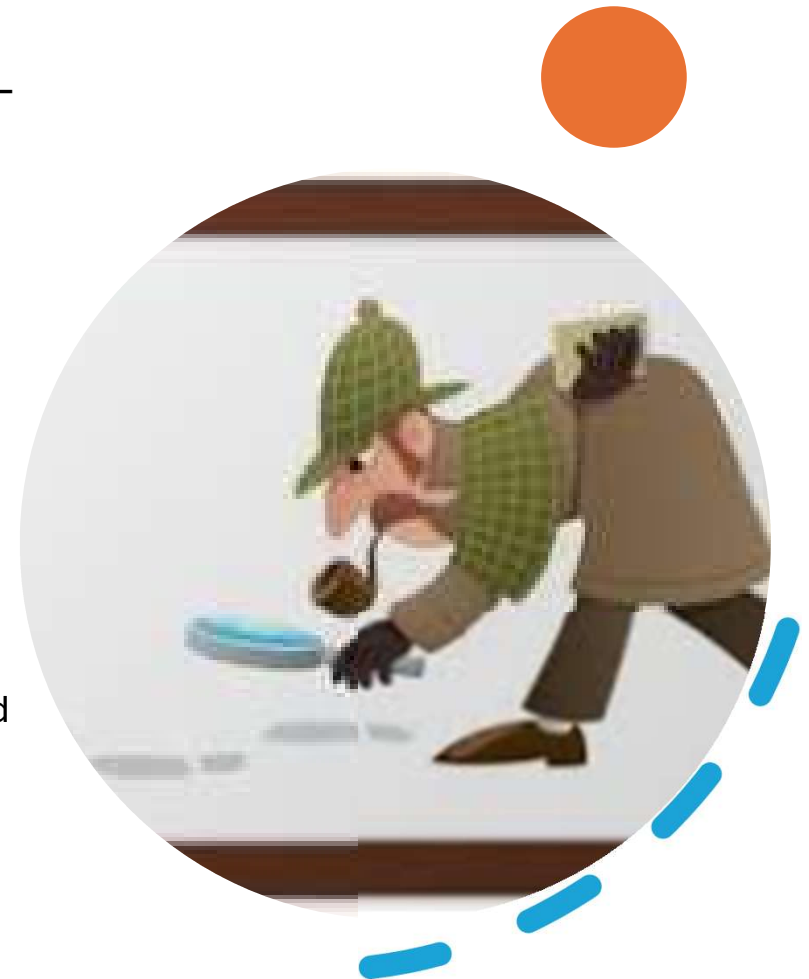
Hvad er 'selvbestemmelse'

Den korte version: Retten til at bestemme over sit eget liv – også når man har brug for hjælp.

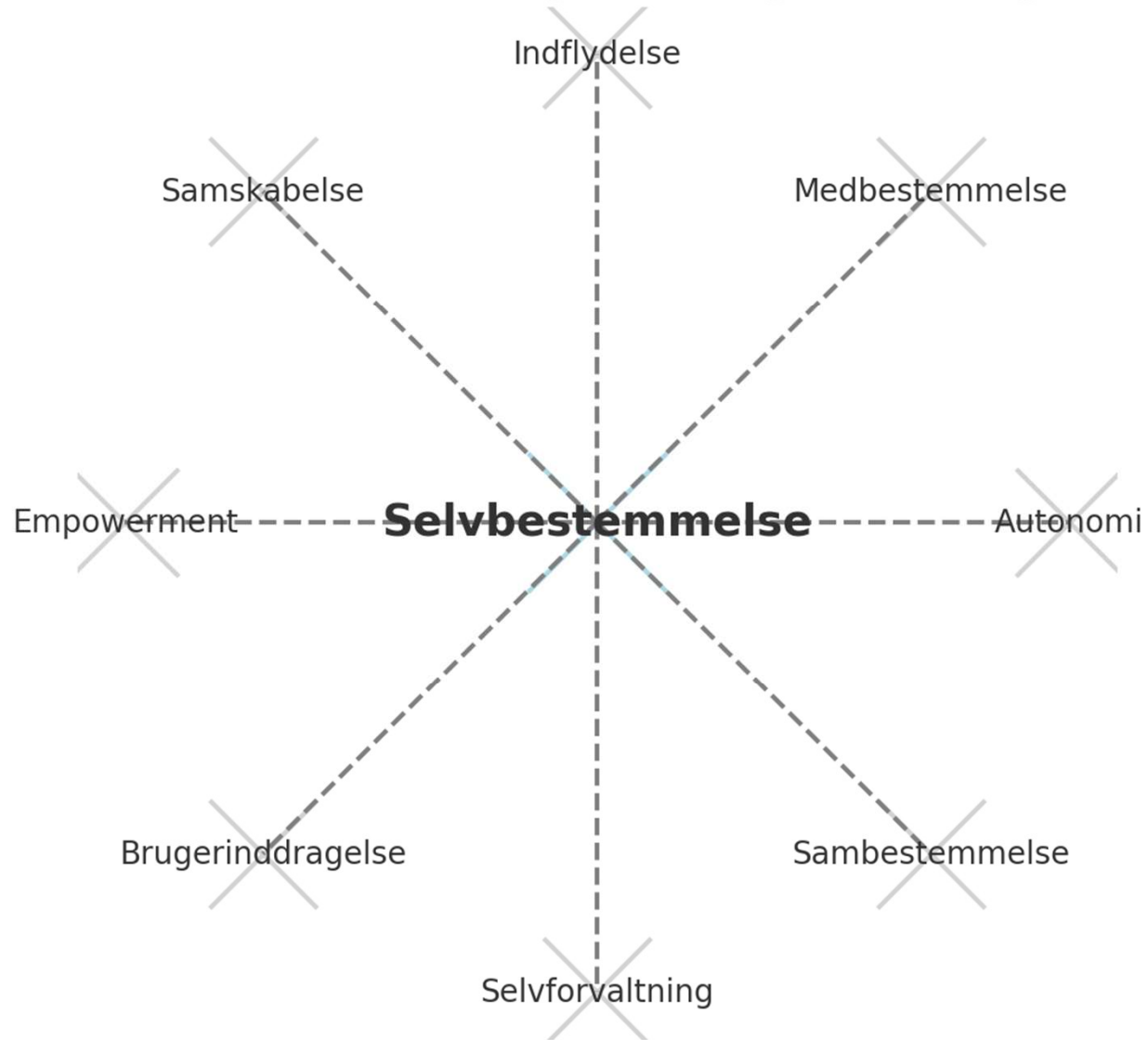
Selvbestemmelse

- Handler om *retten* og *muligheden* til at træffe valg om eget liv – både de store og små beslutninger – og at disse valg respekteres af omgivelserne.
- Et populært men yderst '**fluffy**' begreb
- Bygger i praksis på tre ting:
 - Forståelse af **autonomi** – individets frihed til at vælge og handle i overensstemmelse med egne ønsker og værdier.
 - Muligheder for at have **indflydelse** i **relationen** - reel mulighed for at præge beslutninger, der vedrører ens liv i samspil med andre.
 - Indenfor bestemte **rammer** – de sociale, faglige økonomiske og juridiske betingelser, som sætter grænser for, hvor meget selvbestemmelse man kan udøve.

Men kært barn har mange navne (og betydninger)

Selvbestemmelse og beslægtede begreber

Selvbestemmelse som grundværdi før og nu

• 2000'erne

- **Ældrekommissionen (2012):** Anbefalinger ift. **borgercentreret tilgang** og **øget indflydelse** i plejebolig.
- **Hjemmehjælpskommissionen (2013):** Rehabilitering og hverdagsmestring (fx hverdagsrehabilitering). Mål: støtte ældre til at klare sig selv længst muligt ud fra **'Hvad er vigtigt for dig?'**
- **Selvbestemmelse** nøgleværdi i **Værdighedspolitikkerne**

• 2020erne

- Fortsat udfordring: **balance** mellem selvbestemmelse, kontrol/styring og ressourcer
- **Ældreloven (2025)** → selvbestemmelse er **ét af tre bærende principper**

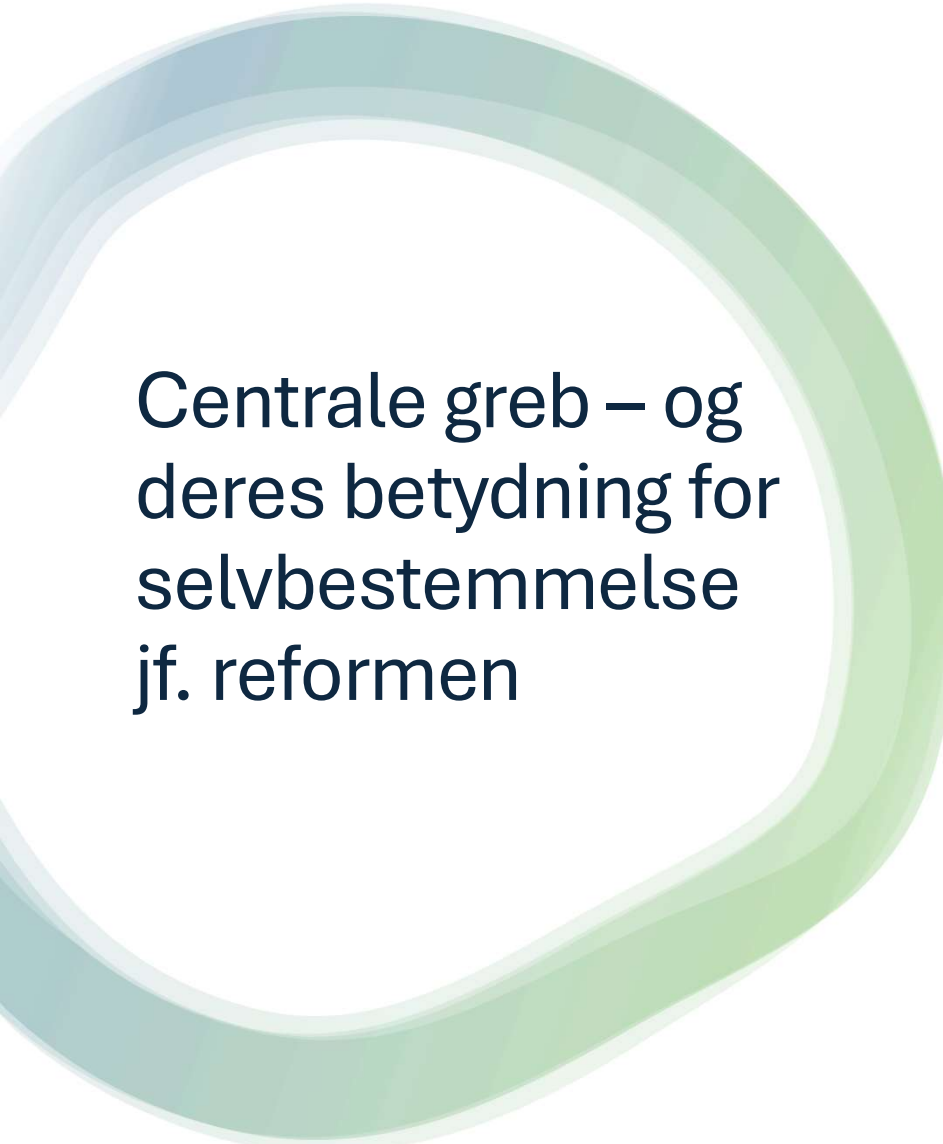
Hvad vil reformen gerne ændre?

- Selvbestemmelse for den ældre
- Tillid til medarbejdere og ledelse
- Tæt samspil med pårørende, civilsamfund, lokale fællesskaber

Lovgivning - Ældrereformen

Ældrereformen blev vedtaget d. 19. december 2024. Reformen dækker over i alt fem lovgivninger; Ældreloven, lov om ældretilsyn, lov om lokalplejehjem, lov om friplejeboliger og en følgelov.

Centrale greb – og deres betydning for selvbestemmelse jf. reformen

- **Helhedspleje** – én leverandør eller team har det samlede ansvar for borgerens forløb
- **Faste selvstyrende teams** – færre ansigter, relation og kendskab til borgeren og dennes liv
- **Udvidelse af frie valg** – øget valgmulighed
- **Samarbejde med civilsamfund og pårørende** – nye partnerskaber
- **Frisættelse fra kontrol og bureaukrati** – mindre dokumentation og hjælpen kan løbende tilpasses. Fortsat kommunale kvalitetsstandarder for personlig pleje og praktisk hjælp
- **Forebyggelse og rehabilitering** – fortsat understøtte at kunne klare sig selv
- **Borgernær visitation** – tættere på borgeren, både geografisk og relationelt; ikke længere minutstyring men visitering til 'rummelige forløb'; hurtigere og mere fleksibelt tilpasning; dialogbaseret og situationsbestemt
- Lokalplejehjem, forenklet og lærende tilsyn

Hvordan går det med at implemente loven?

Jo tak, det kører men der er huller og mulige bump på vejen:

- Potentiale ift. at forstå lovgivningen og vidensdeling; mindre kommuner har udfordringer ift. helhedspleje og aftaler med private leverandører.
- Ønske om at ministeriet ikke overstyrer

(Anders Winnerskjold, borgmester og formand for KL's Sundheds- og Ældreudvalg)

Ministeren: »Jeg har en klar forventning om, at ældremilliarden og de indgåede økonomiaftaler også kan ses i den lokale ældrepleje.«

(Kilde: Seniormonitor artikel, 1. oktober 2025)

I en kontekst af strammere visiteringer hen over årene

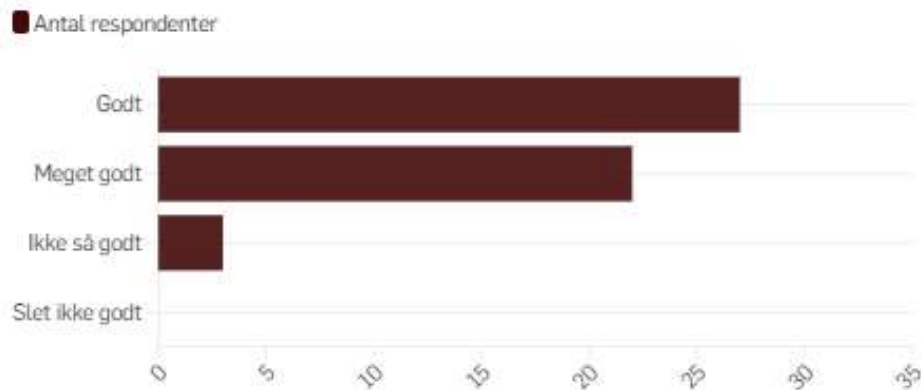
Fra 42% til 25 % svage ældre med rengøring i perioden 2012-2017. Næsten halvdelen af svage ældre uden hjælp (kilde: Rostgaard og Mathiessen, 2019)

Sådan går implementeringen af ældreloven: »Vi rammer det ikke 100 procent fra starten«

Seniormonitor rundspørge blandt 52 udvalgsformænd på ældreområdet og interview med tre udvalgsformænd.

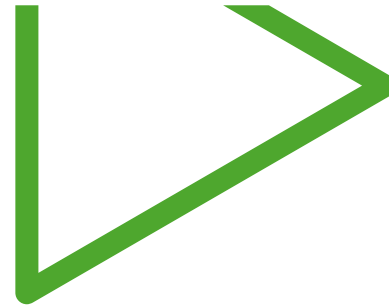
Hvor godt går det med implementeringen af ældreloven i din kommune?

- **‘Det går godt i Halsnæs Kommune!’** Men lokaliteter til faste teams er en udfordring. Vant til at arbejde med civilsamfund, men send gerne flere penge!
- **‘Det går meget godt i Svendborg Kommune’.** Vant til at arbejde med faste teams. Vigtigt med fokus på evalueringer og erfaringsopsamling.
- **‘Det går ikke så godt i Ringkøbing Skjern Kommune’.** Svært med faste teams i en kommune med store afstande og ingen private leverandører har budt ind på helhedspleje.

Ikke desto mindre (nok) et paradigmeskifte

- Fra standard pleje til individualiseret, relations- og dialogbaseret pleje
- Fra fragmentering til sammenhæng og kontinuitet
- Fra velfærdsstat til velfærdssamfund
- Fra kontrol til tillid og frisættelse

Fra styring til tillid og frihed

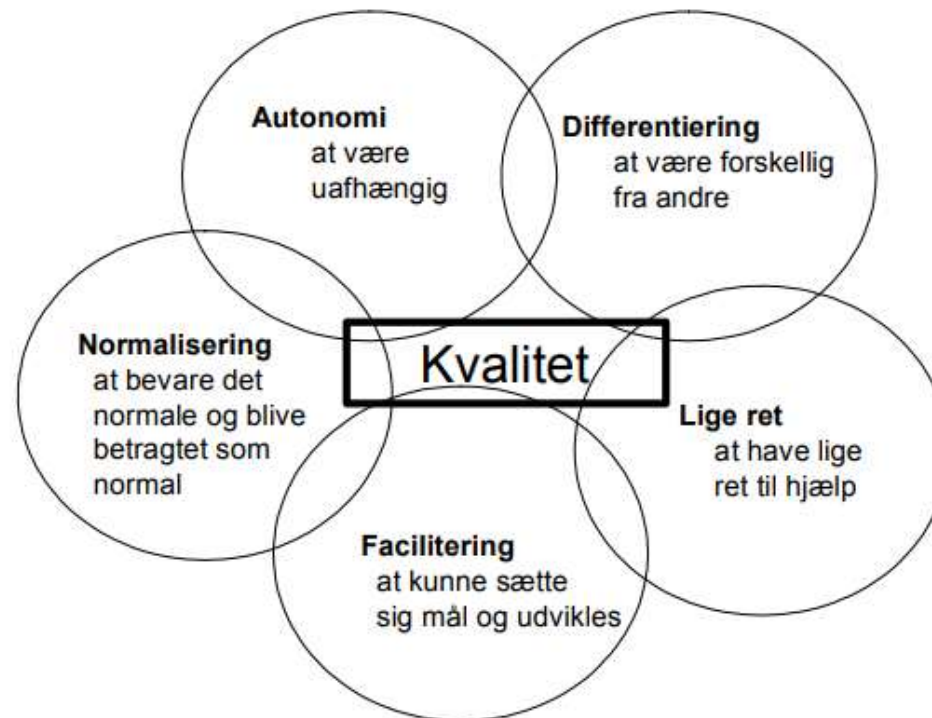

”Reformen understøtter en bevægelse fra velfærdsstat til et velfærdssamfund med mere lokal frihed og forandringskraft. Med reformen bliver rammerne skabt til at sætte vores ældre, personalet og det enkelte plejehjem fri.”

(Ældreministeriets hjemmeside)

Indlejret i samtidige og til tider konkurrerende/konflikterende kvalitetsforståelser i ældreplejen

De fem kvalitetsbegreber.

Kilde: Rostgaard (2007) Begreber om kvalitet i ældreplejen - Temaer, roller og relationer. SFI-rapport

Og i forskellige forståelser af selvbestemmelse

Begrebet er flertydigt og manglende enighed skaber udfordringer og forventningskløfter

- **Individuel frihed/valg** – selvbestemmelse = retten til at vælge.
- **Autonomi/empowerment** – selvbestemmelse = at styrke borgerens evne til at handle.
- **Relationelt** – selvbestemmelse sker altid i samspil (pårørende, medarbejdere, system), og ikke i vakuum. Min/vores beslutning?
- **Opnåelse af værdighed/kvalitet** – selvbestemmelse er tæt knyttet til oplevelsen af livskvalitet.
- **Styringsredskab** – selvbestemmelse bruges politisk og organisatorisk til at forsvare politiske ændringer.

(Kilde: Segoli & Olivares Bøgeskov i Seniormonitor)

Så selvbestemmelse – men til hvad og hvor meget?

Er ikke “frit valg på alle hylder”

Ikke stakitmalning eller ubegrænset service (Ældreministeren). Men måske at købe mel til børnebørnenes pandekager...?

Kommunerne må fylde begrebet med indhold, fx selvvisitation

Tids- og ressourceknaphed udfordrer den daglige praksis

Det handler om:

- **Hverdagsvalg** ift. opnåelse af værdighed.
- **Bytte ydelser** ud, men ikke hvis det tager længere tid eller er fagligt uforsvarligt
- og ud fra **dialogbaseret og situationsbestemt forhandling**,
- og dermed også ud fra **relationen** (kontinuitet, kendskab&forståelse, magt)
- og **tiden** dertil.

Dialogens vej – men om hvad?

»Vi er godt på vej i forhold til dialog med borgerne. Men vi vil gerne være skrappere på selvbestemmelse. Jeg synes, det er svært.«

»For kan man fremover som ældre sige og kræve: 'Du skal ikke hjælpe mig i dag, men du skal følge mig til lægen', hvis man ikke er visiteret til det? Og skal vi bruge dygtigt sundhedspersonale til at følge ældre ned på havnen og få en is? Der er mange dilemmaer her.«

Leder i ældreplejen: »Vi vil gerne være skrappere på selvbestemmelse«

Camilla Hove Lund

Hvordan vil du definere selvbestemmelse i hjemmeplejen?

»Det er rigtig svært. Men jeg synes, at det handler meget om at være i dialog med borgerne. I Ringsted Kommune har vi for eksempel altid en dialog med borgerne om, hvornår de gerne vil have, at vi kommer i deres hjem. Og det fungerer faktisk rigtig godt.«

Handler selvbestemmelse for borgeren i praksis derfor om:

- At den ældre **kan bestemme over egen dagligdag** (fx hvornår man vil stå op, spise, gå i bad), og dermed indflydelse på **tidspunkt** for hjælpen (men ikke omfang eller konkrete ydelser)?
- At kunne **bytte ydelser** indenfor en snæver ramme?
- At have **valg mellem forskellige leverandører** (frit valg i hjemmeplejen?)
- Og at det egentlig er **sambestemmelse**: vil skulle **afvejes mod hensyn til sikkerhed, ressourcer og faglig vurdering = forventningskløft?**
- **Og hvad betyder fokus på selvbestemmelse for andre vigtige aktører?**

Betydning af
selvbestemmelse
for borgeren

- Omstillingen fra minutstyring til helhedspleje giver mere **fagligt handlerum**
- Skal kunne navigere i **tillid** frem for kontrol
- **Øget status, rekruttering og fastholdelse?**
- Fordrer, at medarbejdere bliver **fagligt fleksible** og indgår i **kulturforandring**
- Og at de nu indgår i **sambestemmelse** i fællesskab (ældre, fagpersoner, pårørende).
- Men **bureaukratiet** er massivt og gamle vaner kan stå i vejen
- Kræver **undervisning, kontinuerlig faglig refleksion og læringskultur** - og **tålmodighed** – ellers risikerer man skuffede forventninger. FOA: processen tager år (forvent ikke fuldt udbytte før ~5 år).
- Behov for **retningslinjer, værktøjer og kommunikation** om selvbestemmelse, så medarbejdere kan balancere økonomi, faglighed og borgerønsker.

Betydning af
selvbestemmelse
for medarbejderen

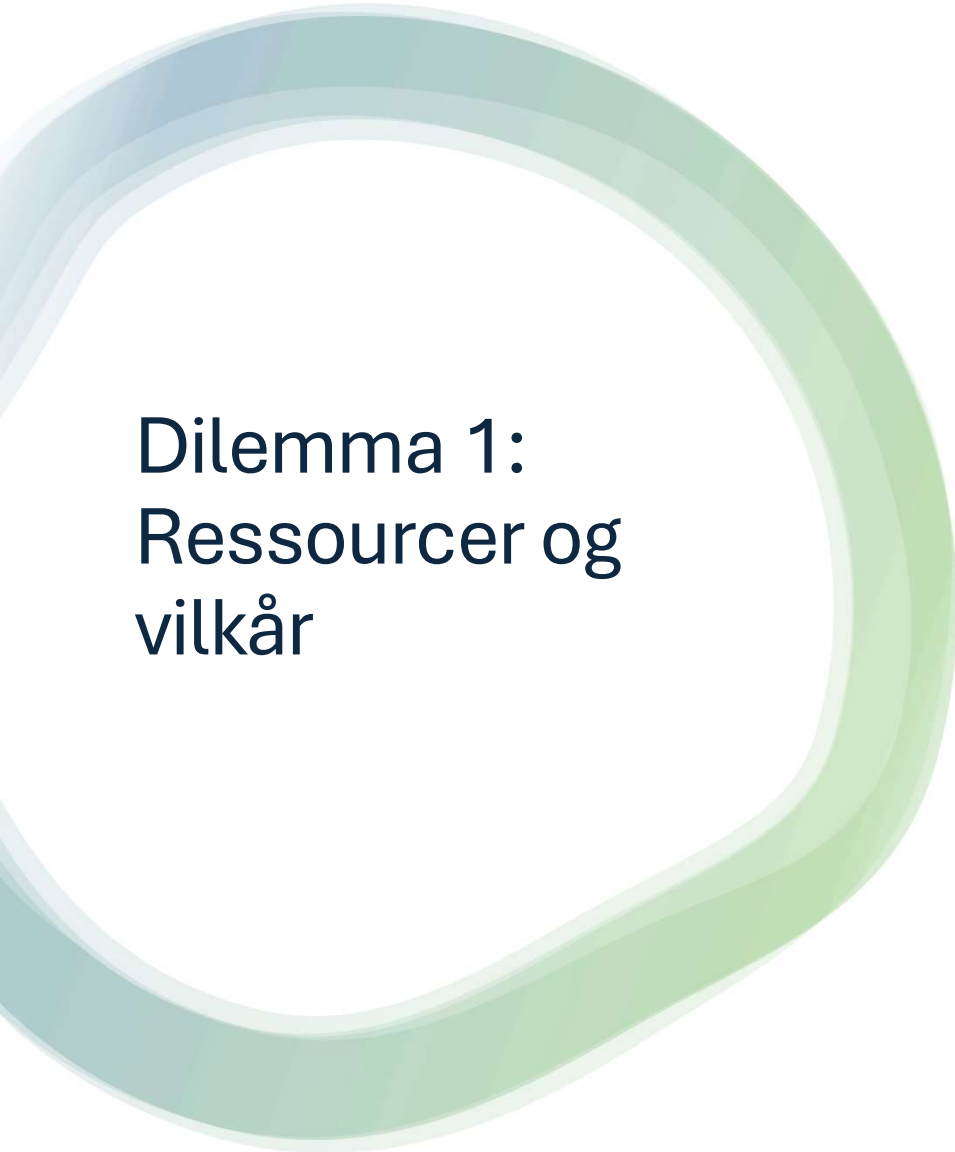
Betydning af selvbestemmelse for organisationen

- Overgang til **helhedspleje** som ramme – borgeren skal sikres ét samlet forløb
- Krav om **tværfaglighed** – skal sikre bred faglighed og evne til at koordinere
- Selvstyrende teams som nyt **styringsideal** – ansvar flyttes tættere på borger og medarbejder; tab af kontrol
- Nye **tillidsbaserede ledelsesformer** – lederen skal understøtte fagligt skøn, og fokus på kultur, læring og etik i stedet for detailstyring

-
- **Flere valg:** Frivillige kan skabe mulighed for valg mellem nye tilbud og aktiviteter.
 - **Fleksibilitet:** Bidrager med tid og nærvær på borgerens præmisser.
 - **Relationer:** Giver samvær og støtte til oplevelsen af kontrol.
 - **Pårørende:** Kan styrke den ældres stemme i dialogen.
 - Men også risiko for **ulighed mellem kommuner**.
 - Ældre kan føle **pres** til at tage imod frivillig hjælp.
 - **Uklare roller** mellem frivillige og fagpersonale.
 - Risiko for “**symbolsk selvbestemmelse**”, hvis alternativet er ingen hjælp.

Betydning af
selvbestemmelse
for de frivillige og
pårørende

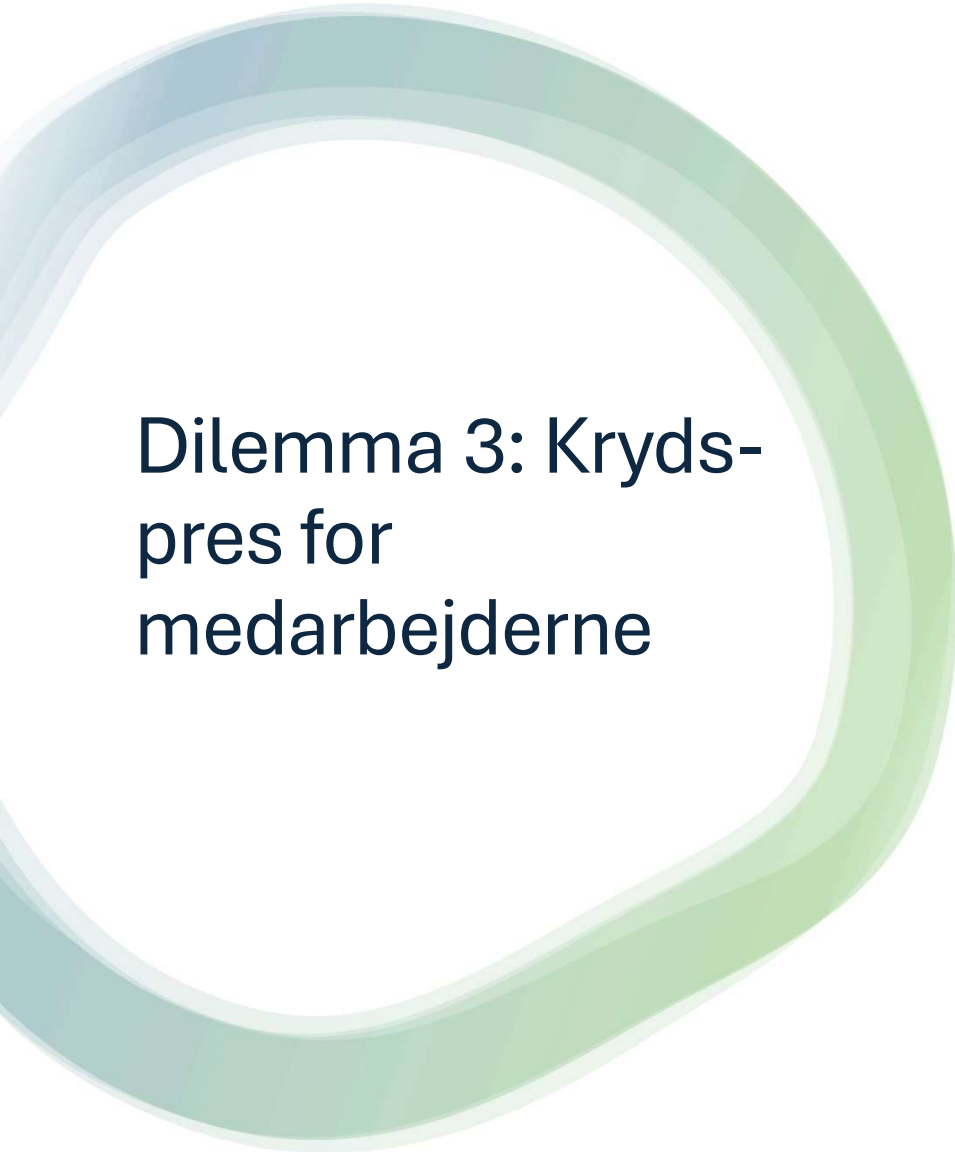
Dilemma 1: Ressourcer og vilkår

- Mangel på (uddannede) medarbejdere
- Økonomiske rammer og mangel på tid i hverdagen
- Selvbestemmelse/sambestemmelse kræver ikke kun opbygget relation og kontinuitet, men også tid og tilstedeværelse

Dilemma 2: Grænser for selvbestemmelse

- Borgerens valg kan kollidere med sikkerhed og fagligt skøn
- Ulighed: Demens og kognitiv svækkelse, forhandlingsposition, netværk
- Risiko for illusion om selvbestemmelse

Dilemma 3: Krydspres for medarbejderne

- Faglig skøn vs. borgerens ønsker
- Enten risikere omsorgssvigt eller gå imod borgerens ønske
- Manglende kompetencer og tid til at indgå i forhandling
- Medarbejdere oplever krydspres

Perspektiver fremad - hvad kan I have fokus på?

- **Tydighed i forventningsafstemning:** Hvad kan man selv bestemme – og hvem bestemmer? Fx leverandørvalg
- **Understøtte kulturforandring:** Fra kontrol til tillid – men det tager tid, og vil nok resultere i fejl. Så vær tålmodig!
- **Behov for kompetenceudvikling:** Relationelle færdigheder
- **Ressourcer (tid og kompetencer) og relationskontinuitet** som forudsætning – er det realistisk?
- Monitorér de **levede effekter** (borgeroplevelse, klager, utilsigtede hændelser – især hos de udsatte borgere)
- Fokus på **evaluering og læring**, også på tværs af kommuner

Tak!

Spørgsmål til refleksion og debat

- **Lokale definitioner**

- Hvordan kan vi gøre begrebet *selvbestemmelse* mere konkret for borgere, medarbejdere, pårørende, frivillige og lokalpolitikere?

- **Rammer vs. frihed**

- Hvor går grænsen mellem borgerens ret til selvbestemmelse og medarbejderens faglige ansvar eller hensyn til ressourcer og sikkerhed?

- **Pårørendes rolle**

- Hvordan kan vi bedst afklare og støtte pårørendes rolle i at sikre selvbestemmelse – uden at skabe konflikter eller ulighed? Har den pårørende egen selvbestemmelse?

- **Kognitive borgere**

- Hvad betyder selvbestemmelse, når man lever med demens eller andre kognitive udfordringer?

- **Kontinuitet**

- Hvordan kan faste teams og relationer understøtte, at selvbestemmelse bliver reelt – og ikke bare et princip på papiret?

- **Ulighed og retfærdighed**

- Hvordan undgår vi, at selvbestemmelse primært gavner de ressourcestærke borgere, mens de svageste risikerer at miste indflydelse?

- **Politisk prioritering**

- Hvis selvbestemmelse kræver tid og fleksibilitet: Hvilke prioriteringer er vi villige til at tage – og hvilke er vi ikke?